

A legrégebb magyar nemzetségek.

A családok, nemzetségek régisége abban különbözik egymástól, hogy egyiket korábban, a másikat később vették írásba, de voltaképpen minden ember elődeiben egyformán régi. Előbb vették írásba azokat, akik valami nevezetesebb tettek, de nem mindig jót; akiknek előbb volt nagy birtokuk, ámbar emlegettek szolgákat, kis embereket is az írások. Csakhogy a nagybirtokos emberek családi birtokleveleikben és kiváltságleveleikben jobban megőrizték elődeik nevét és emlékeit; no meg az egész nemzet krónikái, történetei is emlegettek híresebb családokat, kik az ország dolgában jót vagy rosszat cselekedtek. Máskülönb minden ember elmondhatja, hogy ősei Attila, Árpád, Szent István korában éltek, csak nem tudjuk, hogy hol laktak, mi volt a nevök, minő jót és rosszat műveltek.

A történelem általában a nagy események és állapotok, a nagy emberek és nagy tömegek lehetőleg igaz multját állítja vissza tudatunkban, hogy a nemes nagy tetteken fölbuzduljunk és a nagy hibáktól, tévedésektől elforduljunk; hogy a multban és minden időben tapasztalt értékes tetteket és eredményeket megbecsüljük, kövessük, a társadalomra káros köztevékenységeket pedig kerüljük és jóvátegyük. Általában az a cél, hogy a nemzet és társadalom tagjainak igazi természetét, cselekvésök helyes elveit megértjük és a közjóra fordítsuk. Az eredmény tehát ne annyira a büszkeség és elbizakodás legyen, mint inkább a megértés, önbizalom és tökéletesedés, megbecsülése mindannak, ami igazán értékes a jelen és jövő számára.

A legrégebb nemzetségnevek voltaképpen a későbbi családneveket, vezetékneveket pótolták. Kezdetben csak egyes személyneveket találunk az írásokban. Aztán hozzátették, hogy kinek a fia az illető személy. Harmadik foka a személy megnevezésének az, mikor egy-egy ismertebb elődjét is hozzátették, jelezve, hogy annak a rokonságából való a megnevezett személy. A rokonsági viszonyt jelezték ezzel a kifejezéssel: „de genere Chak“, vagyis magyarul: „Csák neméből való“, „Csák nemzetségéből, rokonságából való“. Csák nevű személy volt valamikor az illető kiterjedt rokonságnak legismertebb, legemlegettebb őse. Még az oldalági rokonok is róla nevezték el magukat, például az 1146 táján Stajerből beköltözött két testvér, Wolfger és Heidrich lovag összes ivadékaik magukat az utóbbinak, magyarosan Hédernek a neméből származtatták. De nemcsak nagyuri származást jelentett a genus, „nem“ említése, hanem még a helyhez kötött szolgálai szabados családok tagjait is felsorolták a földesurak levelei valamelyik szolga ősük, ismertebb rokonuk „neméből való“ jelzéssel. A személyek megnevezésének negyedik foka az, mikor az apa neve állandóan megmarad nemcsak a fiuk, hanem az unokáik s a későbbi ivadékok neve mellett is, vagy megmarad valamelyik elődnek tulajdonságneve, pl. Szőke, Ravasz, Róka stb. mint vezetéknev, vagy a helyi származásnév és birtoknév: Erdélyi, Szalai, Szilágyi, Hatfaludi stb. Ezek a vezetéknevek századokon át alakultak, változtak; kezdődtek 1400 körül Zsigmond király korában, de alakultak még az újabb, sőt legújabb századokban is, csak az urbéri névlajstromok, anyakönyvek s a legújabb korban gyakran kiírt, nyilvánosságra kitett, hivatalosan és perekben kötelezően ellenőrzött, bizonyítványokban gyakran használt vezetéknevek rögződtek meg állandóan. Az élő ajkon még ma is alakítgatják a vezetékneveket, de az írásbeliség terjedése ezt az elváltoztatást egyre inkább kiszorítja.

Egy 1730-ban kezdődő anyakönyvben pl. az egyik család neve először Beczkovszky, mert első tagja az illető faluba Beckórol költözött be s tót volt; néhány évtized múlva Beczkovszky alias Lőrinczy névre kezdett átalakulni; néhány nemzedék múlva a falu Szabó néven emlegette azt a családot, de hivatalosan Lőrinczy volt; végre a család rossz néven vette a szabó elődjéről vett elnevezést s ma már alig ismerik az újabb nemzedékek a Szabó nevet, hanem csak a Lőrinczy nevet.

A legrégebb magyar nemzetségnevek divatja két századra terjed: a XIII. és XIV. századra. Ezentúl még csak 1408-ban fordul elő egy előbb nem említett genus. A legrégebb és legnagyobb nemzetségek családfája is megbízhatóan csak 1200 táján kezdődik, mert a királyok ez időtől kezdve adnak rendszeres okleveleket birtokadományokról. A „de genere“ kifejezést kiváló, híres, honfoglaló hősök származékaira alkalmazta III. Béla király P. nevű jegyzője, Anonymus, 1204 táján, mikor hosszasán elbeszélte a háromszáz évvel ezelőtti történet honfoglalást s a honfoglaló hét vezér, a „hétmagyer“ genealogiáját. Tőle tudjuk meg a legelső magyar nemzetségeket, az Elődtől származó Csák-nemzetséget, Ónd ivadékát a Kalán-nemet, Hoba származékát a Szemera-nemet s a Tötömtől eredő Maglót-nemet. Kun eredetűnek mondja a Brokcsa (vagy Barakcsa, Baracska)-nemet és besenyő jövevénynek a Tomaj-nemet.

Nyolevan évvel utóbb Kézai Simon diák, királyi káplán és jegyző, már cáfolta a régebbi felfogást s azt vitatta, hogy nemcsak hét magyar foglalta el az országot (amit Anonymus sem mondott), hanem 108 ősi nemzetség, kik előbb Szeitia ugyanannyi tartományában laktak s egyenkint 2000 fegyverest adtak a honfoglaló seregbe. Ilyenek voltak szerinte az Ákos, Bár és Aba nemzetség. Sőt Kézai oly három nemzetséget említ, amelyek úgy látszik az ő idejében Fehérvár és Esztergomvár megyéjében közel egymáshoz laktak és szerinte a legnagyobb hunn vezérektől származtak: Attila (Etele) és Euda származéka az Erd-nem, mely megalapította Erd falut a Duna mellett Budától délre; Keve hunn vezér ivadéka a Szemén-nem a Keveaszó-völgyben, Fehérvártól északkeletre; Kádár hunn főbíró pedig a Torda-nemhez tartozott, mely egy 1266. évi oklevél szerint esztergommegyei birtokos délnyugaton Bajónál. Vagyonilag szerény családok voltak ezek s érdekes, hogy a magyar honfoglalást ötszáz évvel megelőző hunn hősöktől származtatták magukat azon a vidéken, ahova a mondák a hunnok végső nagy csatáit helyezik.

Ezek után 44 nemzetség multját vitték vissza 1200 előtti időbe: tizenötöt a honfoglalás korába, ugyanannyit Szent István századába, s eggyel kevesebbet a XII. századba. E nemzetségek nagyobb fele magyar, a kisebb fele idegen jövevény (20): német, szláv, kun (9, 4, 3), aztán egy-egy olasz, spanyol, francia és besenyő. Német nemzetségek időrendben: Tibold, Hermán, Hont-Pázmán, Ják, Gut-Keled, Győr, Balog, Héder, Hahót; szlávok: Vojk, Borics, Miskóc, Monoszló; nyugati románok: Rátót, Kökényes-Radnót, Becse-Gergely; kunok: Örösür, Brokcsa, Aba (?); besenyő: Tomaj.

E nemzetségek ősi fészke jórészt dunántúli (31), ide érve a három „hun“ nemzetséget is; a Mátra alján helyezkedett el nyolc, s a Csanád—Szatmár—Kolozsvár vonalán hét. Honfoglaláskori nemzetségek a vaskövérmegei Botond, a baranyai Kalán, a fehér-vármegei Csák, melyből a híres *Kisfaludy*-család

eredt, a pilisi Korszán, az esztergommegyei Szovárd, a komárommegyei Szemera, a veszprémi Szalók, melynek származéka a kendilónai *Kendy*-család, s a szalai Lád-nemzetség, melynek őse Vérbules; a bihari Turoly-nem, a szatmári Kaplyon, származékai a *Károlyiak* és a *Kendi-Lónay* ág; végül erdélyi nemzetség a belsőszozlóki Gyula-Zsombor vagy Maglód, s a kolozsvármegyei Agmánd-nem. Az Anonymusnál kunnak mondott három nemzetség, az Örösür, Brokesa és Aba semmi esetre sem kun, ha honfoglaláskori, s csak akkor kun, ha Szent László-kori kun hadifogoly eredetű. Am az Aba nemzetség első nevezetes tagja már egy nemzedékkel Szent László előtt magyar király volt, tehát nem lehetett kun eredetű. Anonymus tehát nem tudja, hogy a Mátra stb. vidékén már voltak régebb magyar birtokos családok, amikor Szent László a királyi várak vitéz őrei közé a Mátra-hegy és Komárom-, Tolnavár vidékén kun hadifoglyokat telepített, a palócek őseit, kiket jól meg kell különböztetni a IV. Béla korában szabadon beköltöző, tatárok elől menekülő szabad kundtól. Az sem lehetetlen, hogy a Brokesa-Baracska nemzetség kun eredetű, mert a hadifogoly vitézek egyes kiválóbbjai vagy előkelőbbjei könnyen fölemelkedhettek a magyar uri nemzetségek közé. A tiszabírói rév vidékén megtelepült szabad besenyő Tomaj-nemzetség már inkább Szent István korához tartozott, de még Takson idejében költözött be Anonymus szerint. E Tomaj-nemből származott a losonci *Bánffy*-család.

A XI. századból származtak hagyományaik szerint a következő nemzetségek: a körös-pozsegai Vojk, a somogyi Tibold, Tatom, Győr, a vasvári Hermán, melynek ivadéka a *Lackfy*-család és a Gyák vagy Jáknem, melyből a *Niczky*-család eredt, a fehérvármegyei Gut-Keled-nem, származéka a *Báthory*-család, a veszprémi Rátót és a honti Hont-Pázmán-nem, melyből a *Szentgyörgyi* grófok, a gimesi *Forgáchok*, a *Batthyányok* és *Cibakok* ágaztak ki. A gömöri Balog-nem, ivadéka a *Széchy*-család, a csanádi Ajtony és Csanád-nem s a békési lázító Csolt-nemzetség, melynek korai tagja a pogány lázadás vezére, Vatha. Almás falu sok volt s a korán, már 1099-ben kihalt Almás-nemzetség ősi fészket nem tudjuk meghatározni. Utolsó tagja Klálmán hadjárata Przemyslnél pusztult el a magyar krónika szerint.

A XII. századba visszanyúló nemzetségek: a körösi Borich, származékai a Desseffy és Beriszló-család, továbbá a Monoszló-nem, a zalai Atyusz, Hahót, ivadéka a lendvai *Bánffy*-család, a vasvármegyei Héder-nem, melyből a *Héderváry* és a szekesői *Hercegh*-család ered, a Geregye, Kador, a sopronvármegyei Gatal, a komáromi Katpan vagy Koppány, a fehérvármegyei Becse-Gergely-nem, melynek származékai a *Bethlen*, *Apaffy*, *Almakereky*, *Somkerekycsalád*, a tolnai Sente-Mágóch-nem a *Kölcesy* és köl-

esei *Kende*-családokkal, a pestmegyei Ákos-nem Ernye-bán, Micsk s a mai Thoroczky-ággal, a nógrádi Kökényes-Réald-nem s a borsodi Miskóc.

II. András kora, vagyis az írásbeliség nagyobb lendülete előtti három századba évszázadonként tizenöt nemzetség eredetét vitték vissza, de 1210-től kezdve évtizedenkint 19—22-re szökik föl az újonnan, először említett nemzetségek száma, s tizenkilenc új nemzetség tűnik elő a tatárjárás negyvenes éveiben is. Aztán kezd apadni az új nemzetségek száma: évtizedenkint 11, 11, 12, 8, 3; a XIV. században már ritkán merül fel új név: a közepéig 8, azután még 2 s a XV. században, 1408-ban találjuk meg a genus utolsó említését, a somogyi Mysel nevet.

A XIII. században fölmerült nemzetségek száma ott, ahol legelőször birtokosok, legtöbb a Dunántul, t. i. 68 nemzetség, míg a többi vidékre mindössze 50 nemzetségi fészkek esik: a Dunától északra 34, a Tiszántul 12, Erdélyben 2, a drávántuli Tótországbán 2 nemzetség. E század sok új nemzetségéből csupán néhányat említünk meg, amelyekből a magyar történelem későbbi nagy családjai származtak. A győrmegyei Pécz-nem ivadéka az *Apponyi*-család, a pozsonymegyei Salamon-nemnek hajtásai az *Eszterházy* és *Illés-házy*-család, a nógrádi Katisz vagy Kaesics-nemből valók a *Széchenyiek*, a zempléni cseh eredetű Bogát-Radvány-nem ivadéka a *Rákóczy*-család, a zempléni Baksa-nemhez fűződik a Micz banné regéje, mely szerint ezen urnőnek egyszerre hét fia született, kiktől az *Agóczy*, *Bocskay*, Csapy, *Eszényi*, *Gálszéchy*, sóvári Sós és a *Szerdahelyi* nemes családok származtak. A pestmegyei Zsidó-nem származéka a gróf *Csáky*-család s a szabolesi Balog-Semjén-nemből eredtek az 1214. évi galíciai hadjárat hőseitől, Ubultól vagy Öböltől való *Kállay*, *Semjéni* és *Biry*-család.

Összesen százkilencven nemzetséget említenek az oklevelek és krónikák 1204—1408 között. E nemzetségekből Kézai korában száznyolcat tartottak magyar eredetűnek, nyolevankettőt tehát idegen jövevénynek. Birtokaik nagyon aránytalanul oszlottak meg. Ha megyénként összeszámoljuk az ott birtokos nemzetségeket s ha ugyanazon nemzetségnek egy-egy megyében levő, esetleg több helyen szétdarabolt birtokait csak egy megyei uradalomnak számítjuk: akkor azt találjuk, hogy 69 vármegyében a Karácsonyinál kimutatott 189 nemzetség neve 546-szor fordul elő. Ebből következik, hogy átlag mindegyik nemzetség három vármegyében birt volna földeket. A valóság pedig az, hogy 103 nemzetség egy-egy megyében, 31 nemzetség két-két megyében és 13 nemzetség három-három megyében volt birtokos. Ezek voltak a magyar nemzetségek szegényei, az összes nemzetségek 77%-a. S akiknek csak egy-két megyében volt birtokuk, ott e birtokok rendszeren kisebbek, úgy hogy az ily nemzetségek valóságos proletárok az oly gazdag nemzetségekhez képest, minők a honfoglaláskori ősmagyar Csák-nemzetség 25 vármegyében, a német Gut-Keled és Hont-Pázmán nemzetség 19—15 megyében, az ősmagyar Aba-nem 14, az Ákos, Pok, Rátót 13, Tomaj 11, Barkalán, Csór, Miskóc, Osl, Pécz 10, Héder, Katisz, Sente-Mágócs neme 9 vármegyében. Ez a tizenhat leggazdagabb nemzetség épp úgy kétszáz megyei uradalom birtokosa, mint az előbb számokban részletezett 147 nemzetség.

Legtöbb nemzetsége volt Zalamegyének (31), aztán Baranya-, Veszprém- és Vasvármegyének (24, 22, 22), meg Somogynak (18), általában a dunántúli vidéknek, hol a megyei átlag 16 nemzetség, míg az ország többi vidékein csak hét. Legkevesebb nemzetség volt: a kis Ugocsában s a nagy Krassóban és Hunyad-

Uri divat különlegességek legnagyobb választékban

Komlósinál Kölcsey-u. 3.

Nyakkendők, ingek, keztyük, soknik, nadrágtartók, gallérok.

SPORTCIKKEK:

football, atlétika, vivó és tennis felszerelések.

Kérem a címre ünnölni!!!

ban kettő-kettő, Keve, Beszterce és Turóc vármegyében egy-egy. Teljesen hiányoztak a nemzeti birtokok a XIV. század közepéig Torna, Zólyom, Liptó, Árva és Maramaros vármegyékben, amelyekben a királyi várispánság is legkésőbb szerveződik önálló megyévé.

Még a legrégebb, legnagyobb nemzetségek családfája is megbízhatóan csak 1200 után kezdődik. A kivétel nagyon kevés, mert a királyok ez időtől kezdve adnak rendszeresen okleveleket birtokadományaikról, itt kezdődik a rendes írásbeliség Magyarországon, s itt kezdődik a sok birtokadományozások kora, II. András király idejében. S hiábavaló IV. Béla minden ellenkező törekvése, atyja könnyelmű és fölösleges adományainak, a szent korona örökségeinek visszaszedése: végül ő maga és utódai is kénytelenek folytatni a nagy birtokadományokat főbb embercik, érdemesebb párthiveik, harcosaik részére. Ily módon jöttek létre főleg a királyi főtisztek, az igazi „nemesek” (= kiváló nembeliek) részére osztogatott nagy főúri birtokok, egyes nemzetségek nagybirtokai főleg a tártárjárás után.

Dr. Erdélyi László.

A BÜNÖM UTÁN.

*Régi csipkék ülmodnak úgy talán
sötét palotákban
kicsiny sarokszobák fekete ablakán,
ahogy a szempillám leeresztve hosszan
nézek utána — a bűnöm után.*

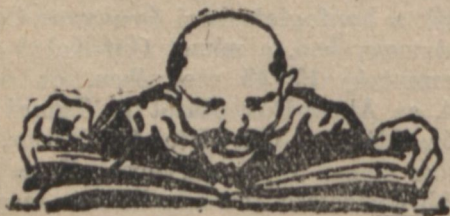
*Páncélos, büszke, régi lovagok
egy fehér kézre hajoltak úgy talán,
ahogy megcsókolom a tört gitárt
és eldobom messze — a bűnöm után.*

Barbarits Lajos.

* **Dr. nagykászoni Bodó Sándor orvos** rendelőjét áthelyezte és rendelését újból megnyitotta Budapesten, IX. ker., Lónyay-utca 7. szám alatt. (II. em., 31. ajtó.) Fogad délután 3—5 óráig.

ADOMÁNY. A *Szegedi Kézműves Bank* igazgatósága az *Uj Élet* támogatására 500 koronát juttatott el kiadóhivatalunkba. Az adományt, mely nehéz anyagi küzdelmeink között inkább biztatásul szolgált, ezúton is köszönjük. Az *Uj Élet* kiadóhivatala.

Legkedvesebb lapom

a Székely Egyetemi és Főiskolai Hallgatók Egyesületének tulajdonát képező

UJ ÉLET,

melyre ismerőseim körében előfizetéseket gyűjtök, s melyet hazafias szelleme miatt mindenkor és minden módon pártfogolni fogok.

Történelmi regények.

Kis diákkorom óta nem olvastam annyi regényt, mint ebben az utolsó három esztendőben, mikor olyan jól esett az embernek, ha saját szomorú gondolataitól másoknak, a legnagyobb szellemeknek gondolatai szabadítják meg. De nemcsak ez az önzés vezetett. Mint historikus első sorban a *történelmi regényeket* olvastam, hogy lássam, miként fogja föl a történeteket az, kit nem nyűgöznek le az adatok bilincsei s alkinek csapongó képzelete áthidalja azokat a tátonzó hézagokat, amiket a historikus nem tölthet ki kétségtelenül, vagy legalább megközelítően hiteles adatokkal. A közönség ebben a tekintetben mindenkor szívesebben osztozott a történelmi regény, mint a történelem irójának felfogásában, mert amaz a kész embert mutatta be neki, emez azonban arról sohasem tudta elvonni egészen a szájszí fátvölt s így többé-kevésbé bizonytalanságban hagyta olvasóját, az életben milyenek lehettek azok a vonások, amiket ő csak a fátvolon keresztül láthat.

(Maga a történelmi regényíró is gyakran esik abba a kísértésbe, hogy szorosán ragaszkodik a történelmi igazsághoz; de olvasói ilyenkor kedvetlenül fordulnak el tőle, mert unalmasnak találják. Eötvös Károly egykor egy tervezett regényének főalakjáról beszélt s mikor megjegyeztem, hogy arról a mi erdélyi muzeumunk levéltárában is sok adat van, felfortyant: „Kell a fenének a sok adat, — akkor én nem tudok írni.”)

Nem tudott egészen jól dolgozni velők még Walter Scott sem, ki most körülbelül százestendeje a Szent Szövetség korában vezette be a történelmi irányt a regényírásba. Regény- és történetíró, költő és kritikus volt egy személyben. Mohón gyűjtötte a népies legendákat, balladákat s valósággal buita a történelmet, amelynek rejtelmét, tudós megoldásukra hiába várakozván, regényeivel akarta felderíteni. A középkor valóságos feudális szellemmel töltötte el s ebben a szellemben akarta, sőt tudta is bemutatni a kor lelket s mindennapi életét. Nem volt könnyű feladat; mert amilyen nehéz volt beleélnie magát abba a korba, épp oly könnyedén akarta közkinccsökké tenni az elért eredményeket; de mégis csak sok szóval járt, míg fogalmat adhatott egy-egy lovagvár külsejéről s belső berendezéséről, az ősanák és apák ruházatáról, szokásairól stb. Így sokszor találták unalmasnak a regényírókat olyanok, kik különben hasonló leírást a historikusnál igen színesnek, érdekesnek mondtak volna. A történelmet azonban az ő regényeiben általában mégis olyanformán becsülték, mint Shakespeare drámáiban, vagy Homeros költeményeiben: tudták, hogy nem éppen ugy történt a dolog, de így szebbnek, vonzóbbnak, sőt érthetőbbnek is találták.

Mint komoly életrajzíró, már tapasztalta, hogy a történelem olvasója egészen más mértékkel mér, mint a regényolvasó. Regényeiben néha nehézkessé tette a historizálás, a történelemben pedig hitelt vesztette költői eszményítésével. Egy magyar poéta, Sárosy Gyula, azzal csufolta ki Napoleonról írt munkáját, hogy

„Waterloonál, bár nem volt ott,
Nem esett el, csak Walter Scott.”

Mindamellett a történettudósokkal is észrevette, hogy bizonyos költői meglátásnak a tudományban is helye van; s Thierry, Macaulay, koruk nagy történetírói sokat tanultak tőle. Adatait ugyan azon módon nem vehették át, de oly feldolgozásban kapták, hogy a szempont felkeltette figyelmüket s alapos vizsgálódásra készítette őket. Nagy része volt benne.